

Лідія БІЛІЧЕНКО,

orcid.org/0000-0001-5547-9248

магістр історії, випускник

Чорноморського національного університету імені Петра Могили

(Миколаїв, Україна) bilichenko.lidia@gmail.com

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОСОЛЬСТВА УСРР У ПОЛЬЩІ (1921–1923 РР.)

У статті досліджується діяльність посольства УСРР у Польщі протягом 1921–1923 рр. З'ясовано, що на початку червня 1921 р. розпочала діяльність у Харкові змішана польсько-українсько-російська комісія у справах репатріації (функціонувала на підставі Угоди про репатріацію від 24 лютого 1921 р., підтвердженої ст. IX Ризького мирного договору). Основним завданням цієї комісії було забезпечення повороту до краю польських військовополонених та інтернованих, а також (насамперед) біженців з території Царства Польського часів Першої світової війни. Справами оптантів опікувалася київська Польська делегація у справах оптації на чолі з Уповноваженим М. Сорокою. У жовтні 1921 р. було засновано посольство Української Соціалістичної Республіки у Польщі. Надзвичайним та повноважним послом було призначено дипломата Олександра Яковлевича Шумського. Першим же польським представником у Харкові став граф Францішек Пуласький. 6 жовтня 1921 р. у Здолбуніві на Волині відбулася зустріч польського посольства з посольством УСРР, яка прямувала до Варшави. 6 жовтня 1921 р. у Здолбуніві на Волині відбулася зустріч польського посольства з посольством УСРР, яка прямувала до Варшави. Службовцям, які обслуговували посольство УСРР у Польщі затвердили офіційно зарплатню у сумі 84 525 марок щомісячно. Встановлено, що діяльність посольства УСРР у Польщі протягом 192–1923 рр. була направлена головним чином на питаннях вирішення долі репатріантів скупчених у прикордонній полосі Української Республіки, відкриття нових пунктів для прийому репатріантів на території Польщі, ліквідації голоду й пошестей в деяких околицях Української Республіки, захист прав своїх громадян та уроженців України на теренах Польської Республіки, питанням видачі віз в УСРСР, налагодження прикордонних інцидентів на границі з Польщею, участь у українській залізничній комісії тощо. З утворенням СРСР, 1 серпня 1923 р. були ліквідовані республіканський наркомат закордонних справ та зокрема було ліквідоване і посольство УСРР у Польщі.

Ключові слова: посольство, УСРР, II Річ Посполита, дипломатія, Олександр Шумський.

Lidiia BILICHENKO,

orcid.org/0000-0001-5547-9248

Master of History, graduate

Petro Mohyla Black Sea National University

(Mykolaiv, Ukraine) bilichenko.lidia@gmail.com

ACTIVITIES OF THE EMBASSY OF THE USSR IN POLAND (1921–1923)

The article examines the activities of the USSR Embassy in Poland during 1921–1923. It is found that in early June 1921, a mixed Polish-Ukrainian-Russian repatriation commission began operating in Kharkov (it functioned on the basis of the Repatriation Agreement of February 24, 1921 p., confirmed by Article IX of the Riga Peace Treaty). The main task of this commission was to ensure the return to the land of Polish prisoners of war and internees, as well as (primarily) refugees from the territory of the Kingdom of Poland during the First World War. Optants' affairs were taken care of by the Kyiv Polish delegation in matters of opting headed by Commissioner M. Soroka. In October 1921, the embassy of the Ukrainian Socialist Republic was founded in Poland. Diplomat Oleksandr Yakovlevich Shumsky was appointed ambassador extraordinary and plenipotentiary. Count Franciszek Pulaski became the first Polish representative in Kharkiv. On October 6, 1921, a meeting between the Polish embassy and the USSR embassy, which was on its way to Warsaw, took place in Zdolbunov in Volyn. On October 6, 1921, a meeting between the Polish embassy and the USSR embassy, which was on its way to Warsaw, took place in Zdolbunov in Volyn. Salary in the amount of 84,525 marks per month was officially approved for the employees who served the embassy of the USSR in Poland. It was established that the activities of the Embassy of the USSR in Poland during 1921–1923 were directed mainly to the issues of solving the fate of repatriates gathered in the border zone of the Ukrainian Republic, opening new points for receiving repatriates on the territory of Poland, eliminating famine and pestilence in some regions of the Ukrainian Republic, protection of the rights of its citizens and natives of Ukraine on the territory of the Republic of Poland, the issue of issuing visas in the USSR, settlement of border incidents on the border with Poland, participation in the Ukrainian railway commission, etc. With the formation of the USSR, on August 1, 1923, the Republican People's Commissariat of Foreign Affairs was liquidated, and in particular, the embassy of the USSR in Poland was liquidated.

Key words: embassy, USSR, II Polish-Lithuanian Commonwealth, diplomacy, Oleksandr Shumskyi.

Постановка проблеми. Після підписання Ризького договору відносини між УСРР, потім СРСР і Польщею відрізнялися високим ступенем напруженості. При цьому політиці стосовно Польщі як найбільшого сусіда УСРР у Європі радянське керівництво приділяло особливу увагу. У жовтні 1921 р. було засновано посольство УСРР у Польщі яке функціонувало до 1923 р., коли 1 серпня 1921 р. був офіційно утворений СРСР і всі республіканські наркамати були ліквідовані. Цей фактор визначив і високу актуальність дослідження українсько-радянської зовнішньої політики та відносин між Польщею та УСРР протягом 1921–1923 рр.

Аналіз досліджень. У наш час небагато досліджень, які б стосувалися теми українсько-польських відносин та й радянського посольства у Польщі протягом 1921–1923 рр. Ця тема ще потребує більш детального вивчення. Серед дослідників які займалися цим питанням слід виокремити праці Ю. Крамар (Крамар, 2012: 2–13) який досліджував українсько-польські відносини міжвоєнної доби та О. Ількової (Ількова, 2003: 487–496) яка займалася питанням культурних зносин між Україною та Польщею у радянський період. Окремі аспекти зазначеної проблематики можна знайти у роботах Є. Сінкевича (Сінкевич, 2020: 145), В. Вериги (Верига, 1998: 523) та С. Гаврилюка (Гаврилюк, 2008: 106–110), А. Яціва (Яців, 2013: 988–993).

Мета статті – дослідження за допомогою архівних джерел діяльність посольства УСРР у Польщі протягом 1921–1923 рр.

Виклад основного матеріалу. На початку червня 1921 р. розпочала діяльність у Харкові Змішана польсько-українсько-російська комісія у справах репатріації (функціонувала на підставі Угоди про репатріацію від 24 лютого 1921 р., підтвердженої ст. IX Ризького мирного договору). Її польську частину – Польську делегацію у справах репатріації – очолював д-р Станіслав Стшемецький – Уповноважений по Україні, Криму й Кавказу. Крім харківського бюро, С. Стшемецькому підпорядковувалася створена у другій половині вересня Делегація у справах репатріації у Києві, очолювана знаним діячем місцевої Полонії – інженером А. Рошковським. Завданням цих місій було забезпечення повороту до краю польських військовополонених та інтернованих, а також (насамперед) біженців з території Царства Польського часів Першої світової війни. Справами опантів опікувалася київська Польська делегація у справах оптації на чолі з Уповноваженим М. Сорокою.

30 вересня 1921 р. УСРР офіційно встановила дипломатичні відносини з II Річчю Посполитою.

Першим повноважним представником УСРР у Польщі став дипломат Олександр Яковлевич Шумський. Першим ж польським представником у Харкові став граф Францішек Пуласький. 6 жовтня 1921 р. у Здолбунові на Волині відбулася зустріч польського посольства з посольством УСРР, яка прямувала до Варшави (Україна і Польща, 2012: 39).

Службовцям, які обслуговували посольство УСРР у Польщі затвердили офіційно зарплатню у сумі 84 525 марок щомісячно (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 3. Арк. 42).

На першому етапі діяльності посольства УСРР у Польщі, стало питання вирішення долі репатріантів, скупчених у прикордонній полосі Української Республіки, й відкриття нових пунктів для прийому репатріантів на території Польщі.

Ще 18 березня 1921 р. у доповненні до статті XXVIII договору про репатріацію, заключеного між Польщею з однієї сторони та України і Росії з іншої сторони, підписаного 24 лютого 1921 р. у якому говорилося, що: «Польща не буде вважати порушенням нейтралітету проти себе та не буде чинити зі своєї сторони ніяких перешкод, якщо яка небудь нейтральна держава дозволить, ще до вступу у силу заключного мирного договору підписаного між Польщею та Україною і Росією, повернути до себе на Батьківщину інтернованих військових, які належать українсько-російській арміях (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 11. Арк. 11).

Загалом у таборах військовополонених та інтернованих у Польщі осіб, знаходилося приблизно 1 000 громадян УСРР. Українське посольство займалося справами харчування зазначених осіб та їх розташуванням (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 3. Арк. 27).

Іншим питанням, стало діяльність по ліквідації голоду й пошестей в деяких околицях Української Республіки й потребу у негайній допомозі. (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 1. Арк. 5). До прикладу, у двох губерніях – Запорізькій і Донецькій не вистачало зерна навіть на засів поля, а для харчування лише сільського населення в кількості 1 706 000 чоловік, не лишилося нічого (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 1. Арк. 7).

Для інформування іноземців стосовно ситуації в Україні, до посла УСРР у Варшаві Шумського Українським Червоним Хрестом були надіслані автентичні фотографії, які могли ілюструвати надзвичайно яскраво становище в Україні, а особливо дітей. Також Червоний Хрест просив посла влаштувати вітрину, де можна було б помістити усі матеріали, які ілюстрували, або інформували про стан речей в Україні, й помістити її в помешканні

посольства. На дане прохання посол надав свою згоду (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 1. Арк. 24).

Важливою справою було налагодження прикордонних інцидентів на границі з Польщею. Для цього була створена комісія по ліквідації прикордонних інцидентів, яка коригувала свою роботу з посольством. Перший раз комісія збиралася 20 червня 1921 р. частково на території України і частково на території Польщі. Збиралася комісія не рідше одного разу у два тижні (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 3. Арк. 3).

У записці за жовтень 1921 р. до українсько-польської делегаційної реатріаційної комісії, українське посольство повідомляло наступне: «Пакети й переписку для дипломатичних кур'єрів прохаємо доставляти до посольства завідуючому загальною канцелярією Довженкові за день до призначеного від'їзду кур'єра. Номери наших телефонів не можемо ще Вам вказати, тому що вони у нас ще не заведені. Коли будуть – сповістимо» (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 3. Арк. 16).

15 жовтня 1921 р. Повноважне представництво УСРР у Польщі прохало польський уряд не відмовити дати дипломатичну візу з Харкова до Варшави дипломатичному кур'єрові Народного комісаріату закордонних справ Едварду Коху (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 5. Арк. 1).

4 листопада 1921 р. посольство дало розпорядження Західному Банку для переказу на рахунок українсько-польської комісії з питань військовополонених та інтернованих 4 000 000 руб. для закупівлі подарунків полоненим в 4 роковини Жовтневої Революції (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 3. Арк. 30).

У жовті-листопаді 1921 р. був заарештований польськими властями спіробітник української делегації по справам військовополонених, Крижанівський Антон Петрович, який мешкав у Варшаві. Посольство УСРР у Варшаві спільно з керівником української делегації провели власне розслідування по цій справі. Обставини справи були представлені у наступному вигляді: «...29 жовтня посвідчення Крижанівського бул передано в польську делегацію для подовження терміну і до моменту закінчення заняття повернуто не було і Крижанівський повинен був піти до себе на квартиру без посвідчення. Після того із польської делегації було представлено його посвідчення, термін якого був подовжений до 30 листопада цього року.

У ніч з 29 на 30 жовтня 1921 р., близько 4 годин у квартиру Крижанівського з'явилися 2 поліцейські з двірником та пред'явили йому ордер, зробили обшук а потім заарештували його, начебто

за розпорядженням прокуратури Плоцької округи та відправили його у 9 поліцейський комісаріат.

Під час обшуку поліцейськими було взято: 2 «Червоні Книги» на польській мові, приватна кореспонденція, переписка з братом та сестрою, зошит із віршами на польській мові та 1 номер журналу «Думки робітничого».

Із комісаріату Крижанівський о 17 годині 30 листопада був відправлений через польську дефензиву, що знаходилася на розі вулиці Братської, у комісаріат що на Шпитальній та утримувався до 2 листопада, коли був переведений у тюрму де знаходиться і зараз, в одиночній камері.

Із комісаріата йому вдалося надіслати коротку записку про те, що йому було пред'явлено старе обвинувачення Плоцькою прокуратурою і що польська влада не має ніяких даних для обвинувачення (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 3. Арк. 35).

Пред'явлена йому справа, по обвинуваченню його в організації повстання з метою звергнення існуючого устрою мало місце задовго до підписання миру. По цій справі він був засуджений до одного року утримання у фортеці, однак був залишений на свободі, через оскарження вироку у суді» (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 3. Арк. 36).

Згодом було з'ясовано, що Крижанівський був заарештований по новій справі і що влада має дані які були взяті у нього при обшуці, зокрема переписки які доказували протиправну діяльність Крижанівського для польської держави (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 3. Арк. 37).

Займалося посольство УСРР й питанням видачі віз в УСРСР радянським дипкур'єрам, співробітникам посольства та торговим представникам. Так, 15 жовтня 1921 р. Повноважне представництво УСРР у Польщі прохало Міністерство закордонних справ Польської Республіки не відмовити дати дипломатичну візу з Варшави до Харкова дипломатичному кур'єрові Народного комісаріату закордонних справ УСРР Едварду Коху, який від'їхав 16 жовтня 1921 р. в дипломатичному паспорті за № 79 (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 5. Арк. 1).

Також радянське посольство звернулося з проханням зробити розпорядження дипломатичним представництвом Польської Республіки в Німеччині та Чехо-Словаччині давати дипломатичні й службові візи на проїзд до Польщі членам і співробітникам дипломатичних і торгівельних представництв УСРР у Німеччині і Чехо-Словаччині без кожноразового запиту уряду (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 5. Арк. 5).

Займалося посольство й захистом прав своїх громадян та уроженців України на теренах Польської Республіки. Так, Українське Радянське

Посольство у Польщі проінформувала Міністерство закордонних справ Польської Республіки, що український громадянин, постійний мешканець міста Нікополя, Катеринославської губернії, що в Україні, та урожень міста Чехонстова в Польщі – Яків Симха Клемперт, син Арона, був 10 лютого 1919 р. (без його волі) призваний на польську військову службу і виконує її під примусом, в 2-й компанії 41-го Батальону при Гродно на станції Друскеніки. Посольство наголосило, що українське громадянство Клемперта доказується залученими до справи документами, а саме:

- Свідомством про народження на російській мові;
- Метрикою уроженця на польській мові;
- Посвідченням Магістрату Чехонстова;
- Громадянським паспортом бувшої Російської імперії на ім'я Арона Клемперта;
- Ополченським білетом. (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 5. Арк. 7).

Українське посольство у листі до Міністерства закордонних справ Польської Республіки послалося на обов'язуючі в Польській Республіці закони, що відносилися до справи військової служби, котрі вказували, що лише громадяни Польської Республіки мають військовий обов'язок згідно Артикулу 91, Розділу Конституції від 27 жовтня 1918 р. про загальний обов'язок військової служби, а також Артикулу 88 установу А та розділу V Конституції Польської Республіки від 18 березня 1921 р., котрий зі своєї сторони доказує українське громадянство Клемперта.

Згідно цього, українсько-радянське посольство наголосило, що: «Доводячи все вищеприведене до відома Польського Уряду, Українське Радянське Посольство настоює на цілковитому звільненні українського громадянина Клемперта з польської військової служби» (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 5. Арк. 8).

У листопаді 1921 р. Українське Радянське Посольство в Польщі прохало польський уряд повернути закордонний паспорт співробітниці посольства Лідії Вовчик і покласти на ньому візу Міністерства закордонних справ Польської Республіки на проїзд до Закопане в Польщі, куди вищеназвана співробітниця посольства повинна виїхати для лікування туберкульозу, про що свідчило свідомство лікаря посольства (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 5. Арк. 11).

25 листопада 1921 р. до Варшави із Харкова прибула Українська залізнична комісія у складі трьох уповноважених представників Народного комісаріату шляхів УСРР: Григорія Вишневського, Ермія Кіппа та Махайла Пушкаріва, з метою участі в нарадах з представниками Польського Міністерства залізниць по справі налагодження постійного залізнично-дорожнього зв'язку між Харковом і Варшавою та заключення тимчасової угоди щодо перевозок дипломатичних кур'єрів через українсько-польський кордон (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 5. Арк. 14). У наданих нарадах взяли участь і співробітники посольства УСРР у Польщі.

На початку 1922 р. Народний комісар закордонних справ УСРР разом з посольством у Польщі склав проект протесту-ноти до болгарського уряду, у якій зазначалося, що: «Від імені Української Соціалістичної Радянської Республіки протестую рішуче проти незаконного арешту урядом Болгарії заступника голови Українського Червоного Хреста Лініченка з двома дочками та члена делегації Каліфарського, посланих до Болгарії українським урядом з метою переговорів у справі репатріації військово-поонених біженців українських громадян з Болгарії в Україну. Український Червоний Хрест є, як загально відомо, організацією признаною Народним комітетом Червоного Хреста в Женеві і його представники користуються в міжнародних зносинах привілеєм незайманості. Тому вимагаю розпрядження про припинення незаконного арешту і випущення негайно всіх арештованих на волю» (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 7. Арк. 66).

З утворенням СРСР, 1 серпня 1923 р. були ліквідовані республіканський наркомат закордонних справ та зокрема було ліквідоване і посольство УСРР у Польщі (Україна і Польща, 2012: 3).

Висновки. Таким чином, діяльність посольства УСРР у Польщі протягом 1921–1923 рр. була направлена головним чином на питання вирішення долі репатріантів скупчених у прикордонній полосі Української Республіки, відкриття нових пунктів для прийому репатріантів на території Польщі, ліквідації голоду й пошестей в деяких околицях Української Республіки, захист прав своїх громадян та уроженців України на теренах Польської Республіки, питанням видачі віз в УСРР, налагодження прикордонних інцидентів на границі з Польщею.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Верига В. Визвольні змагання в Україні : 1913–1923 : у 2 т. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1998. Т. 1. 523 с.
2. Гаврилюк С. Українсько-польські наукові стосунки крізь призму співпраці Волинського національного університету і вузів Люблінщини. Історичний архів. Наукові студії. Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили. 2008. Вип. 1. С. 106–110.
3. Ількова О. Українсько-польські культурні зв'язки в 1920–1930 роках. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2003. С. 487–496.
4. Крамар Ю. Українсько-польські стосунки міжвоєнної доби в політичній публіцистиці пілсудчиків. *Житомирський державний університет імені Івана Франка*. 2012. С. 2–13.
5. Сінкевич Є. Українсько-польські відносини (1918–2020) : Навчальний посібник. Вид. 3, виправлене і доповнене. Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2020. 145 с.
6. Україна і Польща 1920–1939 рр. З історії дипломатичних відносин УСРР з Другою Річчю Посполитою: Документи і матеріали НАН України. Інститут історії України: упрядкування, коментарі, вступна стаття Н. Рубльова, О. Рубльова. Київ : ДУХ і Літера. 2012. 624 с.
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф – 67. Оп. 1. Спр. 1.
8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф – 67. Оп. 1. Спр. 3.
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф – 67. Оп. 1. Спр. 5.
10. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф – 67. Оп. 1. Спр. 7.
11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф – 67. Оп. 1. Спр. 11.
12. Яців А. Українсько-польське порозуміння на сторінках газети «Громадська думка». *Народознавчі зошити*. 2013. № 6 (114). С. 988–993.

REFERENCES

1. Veryha V. Vyzvolni zmahannia v Ukraini : 1913–1923 : u 2 t. [Liberation competitions in Ukraine: 1913–1923: in 2 volumes] Lviv : In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakivycha NAN Ukrainy, 1998. T. 1. 523 p. [in Ukrainian]
2. Havryliuk S. Ukrainsko-polski naukovi stosunki kriz pryzmu spivpratsi Volynskoho natsionalnogo universytetu i vuziv Liublinshchyny [Ukrainian-Polish scientific relations through the prism of cooperation between the Volyn National University and higher education institutions of the Lublin region]. *Istorychnyi arkhiv. Naukovi studii. Mykolav: ChDU im. Petra Mohyly*. 2008. Vyp. 1. pp. 106–110. [in Ukrainian]
3. Ilkova O. Ukrainsko-polski kulturni zviyazky v 1920–1930 rokakh [Ukrainian-Polish cultural ties in the 1920s–1930s]. *Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy*. 2003. pp. 487–496. [in Ukrainian]
4. Kramar Yu. Ukrainsko-polski stosunki mizhvoiennoi doby v politychnii publitsystytsi pilsudchikiv [Ukrainian-Polish relations of the interwar period in the political journalism of pilsudchik]. *Zhytomyrskyi derzhavnyi universytet imeni Ivana Franka*. 2012. pp. 2–13. [in Ukrainian]
5. Sinkevych Ye. Ukrainsko-polski vidnosyny (1918–2020) : Navchalnyi posibnyk. [Ukrainian-Polish relations (1918–2020): Study guide. Kind. 3, corrected and supplemented] Vyd. 3, vypravlene i dopovnene. Cherkasy : Vyd-vo ChNU im. B. Khmelnytskoho, 2020. 145 p. [in Ukrainian]
6. Ukraina i Polshcha 1920–1939 rr. Z istorii dyplomatychnykh vidnosyn USSR z Druhoiu Rychchiu Pospolytoiu: Dokumenty i materialy NAN Ukrainy [Ukraine and Poland 1920–1939. From the history of diplomatic relations of the Ukrainian SSR with the Second Polish-Lithuanian Commonwealth: Documents and materials of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *Instytut istorii Ukrainy: upriadkuvannia, komentari, vstupna stattia N. Rublova, O. Rublova*. Kyiv: DUKh i Litera. 2012. 624 p. [in Ukrainian]
7. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine]. F – 67. Op. 1. Spr. 1. [in Ukrainian]
8. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine]. F – 67. Op. 1. Spr. 3. [in Ukrainian]
9. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine]. F – 67. Op. 1. Spr. 5. [in Ukrainian]
10. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine]. F – 67. Op. 1. Spr. 7. [in Ukrainian]
11. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine]. F – 67. Op. 1. Spr. 11. [in Ukrainian]
12. Iatsiv A. Ukrainsko-polske porozuminnia na storinkakh hazety «Hromadska dumka» [Ukrainian-Polish understanding on the pages of the newspaper "Public Opinion"]. *Narodoznavchi zoshyty*. 2013. No 6 (114). pp. 988–993. [in Ukrainian]